

УДК 130.2: 177+316.658:321.64+321.7
DOI 10.35423/2078-8142.2025.1.1.3

С. А. Лозниця,
кандидат філософських наук,
науковий співробітник відділу філософії культури, етики і естетики,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: svitlana.loznytsia@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3682-1340>

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ТА «ВОЛЯ ДО ВЛАДАРЮВАННЯ»: МЕТОДИ ВПЛИВУ НА ОСОБУ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРИЗМУ ТА ДЕМОКРАТІЇ

У статті акцентована увага на контрверсійності відносин особа–держава, що, зокрема, виявляється у невідповідності проголошених принципів (як, скажімо, декларуванні принципу гідності людини і, водночас, порушення його політичними режимами, зокрема тоталітаризмом та демократією), названий у статті поняттям «воля до владарювання», що інтерпретується як намагання нав'язати свою волю іншим – через технології примусу (тоталітарний режим), чи «добровільної підпорядкованості» (демократичний устрій). Виявлено, що сприйнятливість людей до тих чи інших впливів зумовлюється низкою особистісних чинників, зокрема некритичність у сприйнятті інформації, а також способом подання інформації – безкомпромісність, простота подання, спрощення та ін. (Гюстав Ле Бон). Окреслено, що передумовами появи тоталітарних рухів, з-поміж іншого, є соціальна атомізація, індивідуалізація, доповнені згодом застосуванням погроз через «чистки» (Ханна Арендт). Показано, що за демократичного устрою управління людьми здійснюється, зокрема, через формування смаків, нав'ювання ідей, переконання та пропонування, значною мірою через ЗМІ (Едвард Бернейс). Доводиться, що однією з новітніх ознак владарювання є застосування принципу «м'якої сили», яка ґрунтується на спонуканні та привабливості, що, як передба-

чається, має стати основою щоденної демократичної політики (Джозеф Най).

Ключові слова: *гідність людини, «воля до владарювання», Католицька церква, права людини, тоталітаризм, демократія, Гюстав Ле Бон, Ханна Арендт, Едвард Бернейс, Джозеф Най.*

Визнання гідності людини є досить поширеним у сучасному європейському дискурсі. Зокрема, цей принцип є одним з провідних понять релігійних доктрин (наприклад, католицизму), правових європейських документів, філософських досліджень багатьох авторів. Водночас, незважаючи на визнання принципу гідності людини, можемо спостерігати цілком іншу тенденцію, яку можна назвати «волею до владарювання», що у цьому дослідженні інтерпретується як намагання нав'язати свою волю іншим – через технології примусу, якщо йдеться про тоталітарні режими, чи «добровільної підпорядкованості», якщо йдеться про демократичний устрій. Відтак є важливим, на нашу думку, з одного боку, з'ясувати, за якими принципами обґрунтовується концепт гідності людини, а з іншого – виявити причини настанови «воля до владарювання» та показати, у який спосіб нехтується принцип визнання гідності людини у тих чи інших політичних режимах.

З-поміж численних причин, що можуть зумовити послаблення демократії, звернімо увагу на явище, пов'язане зі сприйнятливістю осіб до тих чи тих впливів, результатом якого може бути, скажімо, вибір на політичних перегонах певного політичного дієвця чи політичної сили, що, зокрема, може зумовити прихід до влади авторитарної особи чи політичної сили і, як наслідок, розкитуння демократичних засад. Якщо, приміром, такі політичні режими, як тоталітаризм та, почасти, авторитаризм, свою політичну владу ґрунтують, скажімо, на нав'язуванні тих чи тих форм устрою, поставивши громадян у жорсткі межі «дозволеного», то за демократичного устрою задля досягнення «згоди більшості» можуть застосовуватися непрямі методи впливу, зокрема через ЗМІ. Доба постправди, пропаганда, популізм – ці та інші поняття, що поширюються у новітньому дискурсі, показують ті засоби та мож-

ливості політичного владарювання, що з'явилися замість «технологій примусу» доби тоталітаризму. Сучасна доба позначена поняттям «постправда», примітною ознакою якої є «розмивання меж» між правдою та оманною, що, зокрема, уможлиблюється через засилля популізму в ЗМІ. Відтак, за демократичного режиму особливим чином постає відповідальність кожного в оцінюванні тієї чи іншої інформації. Важливість і нагальність виявлення подібних ознак є безперечним, зважаючи на засилля тоталітарних режимів ХХ ст., а також виклики, які постали перед новітньою історією сьогочасної України, що *актуалізує* дане дослідження. Певними рисами *новизни* є показати контроверсійність відносин особа–держава, що, зокрема, виявляються у нехтуванні заявлених принципів, як, скажімо, декларуванні принципу гідності людини і, водночас, порушення його політичними режимами, зокрема тоталітаризмом та демократією, названого у статті поняттям «воля до владарювання», що інтерпретується як намагання нав'язати свою волю іншим. Чи не найпершим питанням, яке може виникнути у проясненні принципу «волі до владарювання», є те, через що власне з'являється у людини ця настанова – «воля до владарювання». Крім того, важливо з'ясувати, у чому полягає дієвість впливу однієї особи на іншу (або тих чи інших ідей на певну людину чи групу осіб). Розглянемо також питання, у який спосіб може реалізуватися застосування принципу «воля до владарювання» тими чи іншими політичними режимами, у цьому разі – тоталітаризмом та демократією.

Дослідження з тлумачення концепту гідності здійснюватиметься у різних царинах, а саме: у деяких документах Католицької церкви; у низці правових європейських документів; у працях окремих філософів (Майкл Розен, Чарльз Тейлор, Френсіс Фукуяма). З'ясувавши безперечність визнання гідності людини, зробимо спробу виявити причини появи настанови, названої у дослідженні «воля до владарювання» (у цьому разі – концепт «двох типів» агресивності Еріха Фрома) та показати, як нехтується принцип визнання гідності людини у політичних режимах – тоталітаризмі та демократії. Із цією метою, зокрема, здійснимо огляд тих причин,

що уможлиблюють виникнення «суспільства мас», а згодом, можливо, впливатимуть на появу тоталітарного лідера та засилля тоталітаризму, як постає це у працях Гюстава Ле Бона та Ханні Арендт. Зауважимо, що за демократичного устрою принцип гідності людини нехтується через практики «добровільного підпорядкування», як показано, зокрема, у працях Едварда Бернейса. На завершення, звернемося до аналізу новітнього принципу демократичного владарювання, означеного як «м'яка сила», який репрезентував Джозеф Най.

У «Катехизмі Католицької Церкви» ідея гідності людської особи осмислюється через концепт людини, котра створена за образом і подобою Божою: «Гідність людської особи коріниться в її створенні на образ і подобу Божу (*артикул 1*); вона здійснюється у її покликанні до Божого блаженства (*артикул 2*), Людині властиво вільно прямувати до такого завершення (*артикул 3*)» (*Катехизм Католицької Церкви, 1700*) [4, с. 410]. У «Компендіумі соціальної доктрини Церкви», зокрема, звертається увага на взаємозв'язок справедливого суспільства і поваги до гідності людини: «*Справедливе суспільство можливе лише тоді, коли воно будується на повазі до трансцендентної гідності людської особи. Людина – кінцева мета суспільства, і вона мусить підпорядковуватися їй*» (*Компендіум соціальної доктрини Церкви, 132*) [5, с. 92]. Захист прав людини теж має ґрунтуватися на визнанні людської гідності: «*Необхідно захищати не лише окремі права людини, а й усі їх у сукупності: захищати їх лише частково означає якоюсь мірою не визнавати їх. Права людини суголосні вимогам людської гідності і передбачають, насамперед, задоволення основних потреб людини в матеріальній і духовній сфері*» (*Компендіум соціальної доктрини Церкви, 154*) [5, с. 104].

На неприйнятності дій, що порушують гідність людини, акцентується увага у правових європейських документах. Так, у Статті 1 «Загальної декларації прав людини» відзначається, що всі народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, всі наділені розумом та совістю і «повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [3]. Уточнення цього принци-

пу знаходимо, зокрема, у Статті 5: «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» [3]. Подібний принцип міститься в «Європейській конвенції з прав людини». Так, у Статті 3 «Заборона катування» прописано: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [2].

Осмыслиючи проблематику гідності особи згадаємо працю Чарльза Тейлора, який проблематику гідності людини досліджує, зокрема, через розрізнення понять честі та гідності: «Я використовую слово *честь* (honneur) у тому значенні, в якому воно вживалося за часів ancient régime.* Тоді воно було сутнісно пов'язане з нерівністю» (* Старий режим (фр). Мається на увазі державний лад у Франції до революції 1789 р. – прим. перекладача Р. Димерця) [8, с. 30]. На противагу цьому поняттю честі, пояснює Ч. Тейлор, ми маємо сучасне поняття гідності (dignity), яке в наш час застосовується в універсалістському та егалітарному сенсі: наприклад, коли йдеться про природжену «людську гідність» або про громадянську гідність. Невисловленим засновком тут є те, що гідність притаманна кожному [8, с. 30–31]. Однією з примітних ознак проблематики гідності є її взаємозв'язок з принципом визнання. Належне визнання, пояснює автор, – це не просто люб'язність, яку ми виявляємо стосовно людей, воно становить життєво необхідну людську потребу [8, с. 30].

Френсіс Фукуяма теж звертає увагу на значущість визнання не лише власної гідності, а й гідності іншої особи. Внутрішнє відчуття власної гідності, відзначає дослідник, прагне зовнішнього визнання. Мені не достатньо самому усвідомлювати власну цінність, якщо інші не визнають її публічно або навіть гірше – ганьблять мене чи не визнають мого існування. Самоповага постає з поваги інших [9, с. 23]. Одним з аспектів визнання гідності іншої особи є утвердження цього принципу у законах: «Ліберальний демократичний устрій, що ґрунтується на правах особи, закріплює ідею рівної гідності в законах, визнаючи громадян моральними

агентами, здатними спільно здійснювати самоуправління» [9, с. 48].

Майкл Розен у праці «Гідність: її історія та значення», розмірковуючи над принципом гідності людини, відзначає: «Гідність є центральною у сучасному дискурсі прав людини, це найближче, що ми маємо до міжнародно визнаних меж для нормативного регулювання політичного життя, і вона закріплена у численних конституціях, міжнародних конвенціях та деклараціях. Вона має життєво важливе значення, приміром, у двох основоположних документах кінця 1940-х років – «Загальна декларація прав людини ООН» (1948) і «Grundgesetz (Основний закон) Федеративної Республіки Німеччини (1949)»» [16, с. 1–2]. Поважати гідність людини означає проявляти повагу до неї, ставитись до неї позитивно, діючи у такий спосіб, щоб виражати цю повагу, а якщо й негативно, то утримуватися від поведінки, яка виявляла б неповагу до людини [16, с. 58].

Як бачимо, принцип гідності людини укорінений як у правових європейських документах, так і у релігійній традиції і філософських розвідках. Проте, незважаючи на це, він всіяко нехтувався і нехтується політичними режимами. Відтак постає питання: як може з'являтися у людини ця настанова – «воля до владарювання», що інтерпретується як намагання нав'язати свою волю іншим. Також постає необхідність прояснити, у який спосіб відбувається нехтування принципом визнання значущості та гідності іншої особи, названого у дослідженні «волею до владарювання».

Розмірковуючи над проблематикою «воля до владарювання» звернімося до праці Еріха Фрома «Анатомія людської деструктивності», у якій він, зіставляючи поведінку людини та тварин, намагається знайти відповідь на питання: «чи притаманна агресивність людині як виду?» Грунтуючись на значній джерельній базі, а саме – дослідженнях представників інстинктивізму, біхевіоризму, психоаналізу, а також даних нейрофізіології, палеонтології та антропології, дослідник вирізняє *два цілком різних види агресії*. Перший вид, спільний і для людини, і для тварин, – це філогенетично запрограмований імпульс до атаки (чи до втечі) у ситуації, коли виникає загроза життю. Ця *захисна*, чи, за словами автора, «добро-

якісна» агресія слугує справі виживання індивіда та роду; вона має біологічні форми і загасає, як тільки зникає небезпека. Другий вид – «злоякісна» агресія, тобто *деструктивність та жорстокість*, що притаманні лише людині й майже відсутні в інших ссавців; вона не має філогенетичної програми, не слугує біологічному притосуванню; і не має ніякої мети [13, с. 4]. Як зауважує Е. Фром, навіть якщо нейрофізіологічні основи захисної агресії у тварини і у людини не є ідентичними, все ж у них чимало спільного, аби стверджувати, що один і той самий *нейрофізіологічний пристрій викликає захисну агресію у людей значно частіше, ніж у тварин*. Причина цього явища, як пояснює дослідник, полягає у специфічних умовах *людського* існування [13, с. 196]. Тварина сприймає як загрозу тільки «очевидну і безпосередню» небезпеку» [13, с. 196]. Натомість людина має не лише здатність передбачати *реальну* небезпеку в майбутньому, її також можуть переконати та «промилити мізки» її лідери, щоб вона «побачила» загрози, яких насправді не існує. Так, зауважує Е. Фром, більшість сучасних воєн були підготовлені саме такою систематичною пропагандою: лідери переконували населення у тому, що йому загрожує небезпека нападу і знищення, і так провокувалося почуття ненависті до інших народів, від яких, нібито, існує загроза. Часто-густо, однак, ніякої загрози не існувало [13, с. 196]. Тож, з дослідження Фрома можна зробити висновок, що соціокультурний аспект агресивності існує і значно впливає на людину.

Якщо взяти за основу думку Е. Фрома про взаємозв'язок явища агресивності і специфічних умов людського існування, то постає питання: у який спосіб уможлиблюється вплив однієї людини на іншу? Або, іншими словами, як одна людина може потрапляти під вплив іншої?

Досліджуючи питання дієвості впливу тих чи інших ідей на особу звернемося, зокрема, до праці Гюстава Ле Бона «Натовп. Дослідження народної свідомості», яку він написав у 1895 р., тобто ще до доби засилля тоталітарних режимів. «Організовані натовпи, – відзначає Ле Бон, – завжди мали велике значення у житті народів, але їхня роль ніколи не була такою значущою, як зараз. Підмі-

на свідомої діяльності індивідів несвідомою дією натовпу є однією з основних ознак сучасної доби» [14, с. iii]. У своєму звичайному значенні слово «натовп», пояснює автор, означає зібрання осіб будь-якої національності, професії чи статі, хоч би якими були обставини, що зібрали їх разом. Із психологічного погляду, вислів «натовп» набуває цілком іншого значення. За певних обставин, і тільки за цих обставин, зібрання людей набуває нових ознак, які край відрізняються від ознак окремих осіб, що його складають; почуття та ідеї усіх людей у зібранні спрямовуються в одному напрямку, а їхня свідомість зникає [14, с. 1–2]. Утім, уточнює Ле Бон, те, що багато людей випадково опинилися пліч-о-пліч, ще не надає їм ознак організованого натовпу. Тисяча осіб, котрі випадково зібрались у громадському місці без певної визначеної мети, жодним чином не є натовпом з психологічного погляду [14, с. 2].

Примітно, що визначальним в «організації натовпу» є не так присутність певної кількості осіб в одному й тому самому місці, як спрямування почуттів і думок у певному напрямку: «Зникнення свідомої особистості та спрямування почуттів і думок у певному напрямку, що є основними ознаками натовпу, який ось-ось стане організованим, не завжди потребують одночасної присутності великої кількості людей в одному місці. Тисячі ізольованих індивідів можуть у певні моменти, під впливом сильних емоцій – таких, наприклад, як велика національна подія – набувати ознак психологічного натовпу. У такому разі буде достатньо, щоб звичайна випадковість збрала їх разом, щоб їхні дії одразу набули ознак, притаманних діям натовпу» [14, с. 2]. Гюстав Ле Бон, досліджуючи феномен впливу тих чи інших ідей на людей, виокремлює низку чинників, пов'язаних, зокрема, з особистісними рисами людей. Однією з рис людей, що уможлиблює піддаватися впливам, є відсутність критичного мислення: «Залежно від обставин моменту, натовп потрапить під вплив однієї з різноманітних ідей, що зберігаються в його розумінні, і буде спроможний, як наслідок, здійснювати найрізноманітніші вчинки. Цілковита відсутність у нього критичного духу не дає йому змоги сприйняти ці суперечності»

[14, с. 31]. Крім того, суттєвим є спосіб подання інформації: «Хоч би якими були ідеї, запропоновані натовпу, вони можуть впливати лише за умови, якщо набувають абсолютної, безкомпромісної та простої форми» [14, с. 30]. «Ідеї, – продовжує Ле Бон, – які стають доступними масам лише після того, як набудуть дуже простої форми, часто-густо мають зазнати найглибших трансформацій, щоб стати популярними. Особливо тоді, коли ми маємо справу з високими філософськими чи науковими ідеями, ми бачимо, наскільки далекосяжними є зміни, яких вони потребують, щоб опустити їх до рівня інтелекту натовпу. Ці зміни залежать від природи натовпу або від раси, до якої натовп належить, але їхня тенденція завжди є применшенням і спрощенням» [14, с. 31].

Проблематику «мас» досліджує також і Ханна Арендт, осмислюючи, зокрема, появу явища «мас» відсутністю певних інтересів у тих чи інших осіб. «Термін “маси”, – відзначає Х. Арендт, – можна використовувати лише там, де ми маємо справу з людьми, яких через їхню кількість, чи байдужість, чи через поєднання обох чинників не можна об’єднати в жодну організацію, засновану на спільному інтересі, у політичні партії, органи місцевого самоврядування, організації за фахом або профспілки» [1, с. 361]. Відсутність певних інтересів Х. Арендт простежує і у представників нацистських та комуністичних рухів. «Для піднесення нацистського руху в Німеччині та комуністичних рухів у Європі після 1930 року... показово, що вони рекрутували своїх членів із тієї маси відверто байдужих людей, від яких відмовлялися всі інші партії як від надто млявих або надто нерозумних і, тому, не вартих їхньої уваги. Унаслідок цього більшість учасників рухів становили люди, які раніше ніколи не з’являлися на політичній арені» [1, с. 361]. Масовим рухам, зазначає дослідниця, передували соціальна атомізація і крайня індивідуалізація, які набагато легше й швидше за соціабельних і неіндивідуалістичних членів традиційних партій приваблювали цілковито незорганізованих людей, типових «неприєднанців», які з індивідуалістичних міркувань завжди відмовлялися визнавати суспільні зв’язки чи обов’язки [1, с. 366]. Утім, крім особистісних рис людей, схильних до атомізації, у радянському суспі-

льстві застосовувалися цілеспрямовані заходи, спрямовані на атомізацію суспільства: «Масова атомізація в радянському суспільстві була досягнута вмілим застосуванням періодичних чисток, що незмінно передують справжнім ліквідаціям груп. Із метою зруйнувати всі соціальні та родинні зв'язки, чистки здійснюють так, щоб погрожувати однаковою долею звинуваченому й всім, хто має з ним найзвичайнісінькі стосунки, від випадкових знайомих до найближчих друзів і родичів» [1, с. 372]. Тоталітарні рухи, зауважує Х. Арндт, – це масові організації атомізованих, ізольованих індивідів. Порівняно з усіма іншими партіями та рухами їхня найхарактерніша зовнішня риса – це вимога від окремих членів тотальної, безумовної та незмінної відданості. Таку вимогу ватажки тоталітарних рухів висувують навіть ще до захоплення влади [1, с. 373].

Тімоті Снайдер у своїй праці «Про тиранію. Двадцять уроків двадцятого століття» відзначає, що ви піддаєтесь тиранії, коли ігноруєте відмінність між правдою і тим, що хочете почути [7, с. 72]. Безпосередні свідки тоталітаризму, такі, як Віктор Клемперер, відзначають, що існує чотири способи знищення правди. Перший – відверто вороже ставлення до об'єктивної реальності, що проявляється в поданні вигадок і брехні за факти [7, с. 72]. Другий спосіб – ритуальне заклинання. Як відзначав Клемперер, фашистський стиль спирається на «безкінечне повторення», покликане зробити вигадку правдоподібною, а злочин – привабливим [7, с. 72]. Наступний спосіб – магічне мислення, або ж відверте поєднання суперечностей. Під час передвиборчої кампанії президент обіцяв зменшити податки, ліквідувати державний борг та збільшити витрати і на соціальну сферу, і на національну безпеку, – такі обіцянки суперечать одна одній [7, с. 73]. Останній метод – нічим не підкріплена віра. Ідеться про заяви на кшталт президентових тверджень «Тільки я можу тут зарадити» або «Я – ваш голос» [7, с. 74].

Сучасну добу, зокрема, означають поняттям «постправда». Як зауважує Філіп де Лара, термін «постправда» вже можна зустріти в низці словників, зокрема в Оксфордському словнику (2016), в якому зазначено, що постправда – це те, що посилається на ситуа-

цію, за якої об'єктивні обставини менше впливають на моделювання публічної думки, ніж апеляція до емоцій чи до особистих думок [6, с. 37]. Постправда так само означає баналізацію релятивізму, а точніше, його радикалізацію. Тобто йдеться про те, щоб вважати за правдиве те, що ми відчуваємо, не робити розрізнення між правдою як такою і нашим відчуттям правди [6, с. 37]. Отже, у певному сенсі постправда означає зміну ставлення і до правди, і до об'єктивних фактів. Тож на цій підставі цілком певну брехню можна подати як опінію, як думку, не відчуваючи при цьому ніяковості [6, с. 37].

Утім, наявність маніпуляції у демократичному суспільстві не є винятково новітньою ознакою з-поміж інших – про це явище писав ще Едвард Бернейс, зокрема у праці «Пропаганда» (1928). Та більш за те, маніпуляція, на його думку, є немовби примітною властивістю демократичного суспільства: «Свідоме та розумне маніпулювання організованими звичками та думками мас є важливою складовою демократичного суспільства» [11, с. 9]. Нами керують, нашу свідомість програмують, наші смаки формують, наші ідеї навіюються – переважно людьми, про яких ми ніколи не чули. Це логічний результат того, як влаштовано наше демократичне суспільство [11, с. 9]. В іншій праці, «Маніпуляція громадською думкою: чому і як», Бернейс зауважує, що громадська думка, у вузькому значенні, – це думка суспільства стосовно певної теми в певний момент часу; у широкому розумінні – це спроможність групи впливати на ставлення широкої громадськості [10, с. 958]. Щоб формувати і змінювати громадську думку, пояснює автор, потрібно розуміти людські мотиви, знати, які особливі інтереси репрезентовані цим населенням, і усвідомлювати функцію та обмеження фізичних засобів звернення до громадськості, таких як радіо, трибуна, кіно, лист, газета та ін. [10, с. 958].

За міркуванням Бернейса, одним з методів впливу на громадян є принцип «інженерія як підхід», описаний у праці «Інженерія згоди»: «Вислів «інженерія як підхід», за словами Бернейса, означає використання інженерії як підходу, тобто дій, що ґрунтуються лише на глибокому знанні ситуації та на застосуванні нау-

кових принципів і випробуваних практик в завданні переконання людей підтримувати ідеї та програми [12, с. 114]. Ми, зазначає Бернейс, відкидаємо державний авторитаризм або регламентацію, але готові на дії, запропоновані нам письмовим чи усним словом. Інженерія згоди – це сама сутність демократичного процесу, свобода переконувати та пропонувати [12, с. 114]. Насамперед, інженер згоди повинен створити новини. Новини – це не щось нерухоме і статичне. Дії створюють новини, і новини, зі свого боку, формують ставлення та дії людей [12, с. 119].

Ще один концепт новітнього дискурсу щодо демократичного врядування має назву «м'яка сила», яку постулював Джозеф Най у своїй праці «М'яка сила. Засоби досягнення успіху в світовій політиці» (2004). Джозеф Най обґрунтовує свій концепт у такий спосіб: «Що таке м'яка сила? Це спроможність отримати бажане через привабливість, а не через примус чи підкуп. Вона виникає з привабливості культури, політичних ідеалів і політики країни. Коли інші сприймають нашу політику як легітимну, наша м'яка сила посилюється» [15, с. X]. «Політичні лідери, пояснює Джозеф Най, давно зрозуміли силу, яка походить від привабливості. Якщо я можу зробити так, щоб вам захотілось зробити те, що я хочу, то мені не потрібно використовувати пряник чи батіг, щоб змусити вас це зробити. Тоді як лідери в авторитарних країнах можуть застосовувати примус і віддавати накази, політики в демократіях змушені більше покладатися на комбінацію спонукання і привабливості. М'яка сила – це основа щоденної демократичної політики. Спроможність встановлювати вподобання зазвичай пов'язана з нематеріальними активами, такими як приваблива особистість, культура, політичні цінності та інститути, а також політика, яка вважається легітимною або має моральну авторитетність. Якщо лідер уособлює цінності, які інші хочуть наслідувати, йому потрібно менше зусиль для того, щоб вести за собою» [15, с. 6].

Отже, підсумовуючи, відзначимо, що концепт гідності людини, прописаний, зокрема, у низці документів Католицької церкви, правових європейських документах та філософських концептах, має безперечну цінність для життя людини. Утім, незважаючи

на однастайність визнання цього принципу, він може нехтуватися не лише в особистісних взаєминах, а й у політичному владарюванні. Одним з проблемних питань даного дослідження було показати певну невідповідність відносин людина–держава, що, зокрема, виявляється у декларуванні принципу гідності людини і, водночас, його нехтуванні політичними режимами, що позначається у статті як «воля до владарювання». Насамперед, вдалося з'ясувати, у чому може критися виникнення подібної настанови, що у цій статті, зокрема, вивчалось через дослідження явища агресивності людини у інтерпретації його Еріхом Фромом. Вивчення цього проблемного питання засвідчило, що явище агресивності людини пов'язане радше із соціокультурними чинниками, що пояснюється, зокрема, сприйнятливістю людей до тих чи інших маніпулятивних впливів, скажімо, через нагнітання загрози, якої насправді могло не існувати. Важливим завданням нашого дослідження було з'ясувати, через що люди можуть бути сприйнятливі до тих чи інших впливів, на чому, зокрема, зосереджував увагу Гюстав Ле Бон, який виявив низку особистісних властивостей людей, що можуть зумовити появу «суспільства мас». Некритичність певних осіб у сприйнятті інформації, доповнена застосуванням тих чи інших технологій, як-от спрямування почуттів та думок у певному напрямку, подання інформації у безкомпромісній та простій формі, тенденція до применшення та спрощення – ці та інші ознаки, на думку Ле Бона, можуть позначитися на появі «суспільства мас». Небезпека появи «суспільства мас», зокрема, полягає у тому, що наслідком подібного стану суспільства може стати поява тоталітарного режиму, який, зі свого боку, уможлиблюється, з-поміж іншого, через соціальну атомізацію, індивідуалізацію та технологію політичних погроз і «чисток» (Ханна Арентд).

Примітною рисою сучасної доби є поява ситуації «постпра-вди», за якої відбувається «розмивання меж» між істиною та ома-ною, а провідним акцентом постає апеляція до емоцій чи особистих думок. Так, за демократичного устрою однією з методів владарювання є «навіювання» ідей, формування смаків, що ґрунтується, зокрема, на розумінні інтересів людей та їхніх мотивів, на свободі

переконувати і пропонувати (Едвард Бернейс). З-поміж інших, як одну з технологій демократичного врядування, пропонується замінити принцип «пряник» – «батіг» на комбінацію спонукання та привабливості, як-от приваблива особистість, культура, політичні цінності та інститути (Джозеф Най).

Тож, можна стверджувати, що в умовах владарювання політичних режимів, зокрема демократії, може відбуватися нехтування заявлених принципів (наприклад, гідності людини), прописаних у тих чи інших документах. Відтак значущим постає, з одного боку, знання власних прав та вміння їх відстоювати, а з іншого – зважаючи на особливості демократичного владарювання, а саме – застосування методів непрямого впливу, важливим постає розвиток критичного мислення, що уможлиблюється, зокрема, через освіту та постійну працю над собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аренд Х. *Джерела тоталітаризму* / пер. з англ. В. Верлока, Д. Горчаков. Київ : Дух і літера, 2005. 584 с.

2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (повний текст) (1950). *Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними Протоколами № 11 та 14 з моменту його набуття чинності 1 червня 2010 р.* Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4.XI.1950. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>

3. *Загальна декларація прав людини*. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III). Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Неофіційний переклад. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015

4. *Катехизм Католицької Церкви* (2002) / оригінальний лат. текст. Copyright 1997 Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano. Жовква : Місіонер. Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002. 772 с.

5. *Компендіум соціальної доктрини Церкви* (2008) / пер. О. Живиця. Київ : Кайрос (Папська рада «Справедливість і мир»), 2008. 549 с. URL : https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_uk.pdf

6. Лара Ф. де Дезінформація і пропаганда за часів постправди. *Філософська думка*. 2018. № 5. С. 36–44.
7. Снайдер Т. *Про тиранію. Двадцять уроків двадцятого століття* / пер. з англ. О. Камишникова; відп. ред. К. Міщенко. Київ : Медуза, 2018. 144 с.
8. Тейлор Ч. *Мультикультуралізм і «політика визнання»*. Есей Чарльза Тейлора з коментарями Емі Гутман (редактор), Сьюзен Вольф, Стівена Рокфеллера, Майкла Волцера / пер. з англ. Р. Димерця. Київ : Альтерпрес, 2004. 172 с.
9. Фукуяма Ф. *Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості* / пер. з англ. Т. Сахно. Київ : Наш Формат, 2020. 192 с.
10. Bernays E. L. Manipulating Public Opinion: The Why and The How. *American Journal of Sociology*. 1928. Vol. 33, Is. 6. P. 958–971. URL : [https://ia600906.us.archive.org/11/items/AmericanJournalOfSociology336958971EdwardL.BernaysArticleManipulatingPublicOpini/\(American%20Journal%20of%20Sociology,%2033\(6\)%20958-971\)%20Edward%20L.%20Bernays-%205BArticle%205D%20Manipulating%20Public%20Opinion_%20The%20Why%20and%20The%20How%20\(1928\)_text.pdf](https://ia600906.us.archive.org/11/items/AmericanJournalOfSociology336958971EdwardL.BernaysArticleManipulatingPublicOpini/(American%20Journal%20of%20Sociology,%2033(6)%20958-971)%20Edward%20L.%20Bernays-%205BArticle%205D%20Manipulating%20Public%20Opinion_%20The%20Why%20and%20The%20How%20(1928)_text.pdf)
11. Bernays E. L. *Propaganda*. New York: Liveright publishing corporation. Copyright 1928 by Horace Liveright INC, Printed in the United States, 159 p. URL : <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.275553>
12. Bernays E. L. The Engineering of Consent. *The Annals of American Academy of Political and Social Science*. 1947. Vol. 250, Is. 1. P. 113–120 URL : http://www.fraw.org.uk/data/politics/bernays_1947.pdf
13. Fromm E. *The Anatomy of Human Destructiveness*. New-York, Chicago, San Francisco : Holt, Rinehart and Winston, 1973. 522 p.
14. Le Bon G. *The crowd. A Study of the Popular Mind*. Mineola, New York : Dover publication, INC, 2002. 139 p. URL : <https://archive.org/details/the-crowd-a-study-of-the-popular-mind-by-gustave-le-bon/mode/1up>
15. Nye J. S. (Jr.) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York : PublicAffairs, 2004. 192 p.
16. Rosen M. *Dignity. Its History and Meaning*. Cambridge, Massachusetts, and London, England : Harvard University press, 2012. 176 p.

REFERENCES

Arendt, H. (2005). *The Origins of Totalitarianism*. Verloka, V. (Ed.), Gogchakov, D. (Trans.). Kyiv : Dukh i Litera. 584 p. [In Ukrainian].

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (full text). (1950). Retrieved from <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols> [In Ukrainian].

Universal Declaration of Human Rights. (1948). Adopted and proclaimed by Resolution 217 A (III) of the General Assembly of the United Nations on December 10. Unofficial translation. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015 [In Ukrainian].

Catechism of the Catholic Church (2002) Original Latin text. Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano. Zhovkva : Missionary. Synod of the Ukrainian Greek Catholic Church. 772 p. [In Ukrainian].

Compendium of the Social Doctrine of the Church (2008) Zhyvytsia, O. (Trans.), Kyiv : Kairos. 549 p. [In Ukrainian].

Lara, Ph. de. (2018). Disinformation and propaganda in the times of post-truth. *Filosofska dumka (Philosophical Thought)*, 5, 36-44. [In Ukrainian].

Snyder, T. (2017). *On Tyranny. Twenty Lessons from the Twentieth Century*. Kamyshnykova, O. (Ed.). Kyiv : Medusa. 144 p. [In Ukrainian].

Taylor, Ch. (2004). *Multiculturalism and «The Politics of Recognition»*. An Essay by Charles Taylor With commentary by Amy Gutmann. Rockefeller, S., Walzer, M., Wolf, S. (Eds.) Kyiv : Alterpres, 172 p. [In Ukrainian].

Fukuyama, F. (2020). *Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment* T. Sakhno, Kyiv : Nash Format, 192 p. [In Ukrainian].

Bernays, E. L. (1928). Manipulating Public Opinion: The Why and The How. *American Journal of Sociology*, 33(6), 958-971. Retrieved from [https://ia600906.us.archive.org/11/items/AmericanJournalOfSociology336958971EdwardL.BernaysArticleManipulatingPublicOpini/\(American%20Journal%20of%20Sociology,%2033\(6\)%20958-971\)%20Edward%20L.%20Bernays-%205BArticle%205D%20Manipulating%20Public%20Opinion_%20The%20Why%20and%20The%20How%20\(1928\)_text.pdf](https://ia600906.us.archive.org/11/items/AmericanJournalOfSociology336958971EdwardL.BernaysArticleManipulatingPublicOpini/(American%20Journal%20of%20Sociology,%2033(6)%20958-971)%20Edward%20L.%20Bernays-%205BArticle%205D%20Manipulating%20Public%20Opinion_%20The%20Why%20and%20The%20How%20(1928)_text.pdf)

Bernays, E. L. (1928). *Propaganda*. New York: Liveright publishing corporation. Copyright 1928 by Horace Liveright INC, Printed in the United States, 159 p. Retrieved from <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.275553>

Bernays, E. L. (1947). The Engineering of Consent. *The Annals of American Academy of Political and Social Science*, 250(1), 113-120. Retrieved from http://www.fraw.org.uk/data/politics/bernays_1947.pdf

Fromm, E. (1973). *The Anatomy of Human Destructiveness*. New-York, Chicago, San Francisco : Holt, Rinehart and Winston. 522 p.

Bon, G. le (2002). *The crowd. A Study of the Popular Mind*. Mineola, New York; Dover publication, INC, 139 p. Retrieved from <https://archive.org/details/the-crowd-a-study-of-the-popular-mind-by-gustave-le-bon/mode/1up>

Nye, J. S. (Jr.) (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New-York : PublicAffairs, 192 p.

Rosen, M. (2012). *Dignity. Its History and Meaning*. Cambridge, Massachusetts, and London, England : Harvard University press. Printed in the United States of America. 176 p.

Svitlana Loznytsia

Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Researcher at the Department of Philosophy of Culture, Ethics and Aesthetics, H. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: svitlana.loznytsia@gmail.com ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3682-1340>

Human dignity and the «will to rule»: methods of influencing a person in totalitarianism and democracy

Abstract

This article focuses on the controversial nature of the person-state relationship, which, in particular, is manifested in the discrepancy between declared principles, such as the declaration of human dignity, and its violation by political regimes, specifically totalitarianism and democracy. This is referred to in the article as the concept of «will to rule», which is interpreted as attempts to impose one's will on others – through coercive technologies (totalitarian regime) or «voluntary subordination» (democratic system). The article clarifies that human aggressiveness is more closely related to socio-

cultural factors, such as people's susceptibility to manipulative influences—for example, the amplification of perceived threats that may not actually exist (Erich Fromm). It is shown that individuals' susceptibility to various influences is conditioned by a range of personal factors, including uncritical perception of information, as well as the manner in which the information is presented – with assertiveness, simplicity, and reductionism (Gustave Le Bon). The article outlines that the preconditions for the emergence of totalitarian movements include, among other things, social atomization and individualization, later supplemented by threats through «purges» (Hannah Arendt). It emphasizes that a defining feature of the modern era is the emergence of a “post-truth” situation, in which the boundaries between truth and deception become blurred, and the primary emphasis shifts to appeals to emotions and personal opinions. The article demonstrates that in democratic systems, governance is often exercised through the shaping of tastes, the instilling of ideas, persuasion, and suggestion—largely through the mass media (Edward Bernays). It argues that one of the new features of governance is the application of the «soft power» principle, which is based on persuasion and attractiveness and is expected to become the foundation of daily democratic politics (Joseph Nye).

Keywords: *human dignity, «will to rule», Catholic Church, totalitarianism, democracy, Gustave Le Bon, Hannah Arendt, Edward Bernays, Joseph Nye.*

Стаття надійшла / Article arrived: 02.02.2025

Схвалено до друку / Accepted: 14.04.2025